

Het rode kruis, de rode halve maan en het rode kristal – Een kwestie van veiligheid en herkenbaarheid

Tekst gebaseerd op het artikel dat verscheen in Zoeklicht 23, 8ste jaargang, 1999

In 1859 trok Henry Dunant aan de alarmbel. De medische hulpverlening liet na het treffen tussen de Oostenrijkse en Italiaanse troepen in Solferino duidelijk te wensen over. Zieken en gewonden werden aan hun lot overgelaten. De reden hiervoor lag voor de hand. Hulpverleners werden bij de uitoefening van hun taak, net als de strijders, geïsoleerd als doelwit. Ook in de recente gewapende conflicten wordt aan de alarmbel getrokken. Humanitaire hulpverleners blijken steeds vaker het slachtoffer te worden van gewapende aanvallen. Het rode kruis op een witte achtergrond dat meer dan 100 jaar geleden werd voorgesteld ter bescherming en herkenning van de medische hulpverlening in conflictsituaties lijkt aan impact te verliezen. Nochtans heeft dit embleem niet aan bekendheid ingeboet. Steeds vaker treft men het in het gewone straatbeeld aan. Hier volgt alvast een wegwijzer over het juiste gebruik en de precieze betekenis van dit embleem.

Een embleem met geschiedenis

In artikel 7 van het eerste Verdrag van Genève van 22 augustus 1864 is voor het eerst sprake van het gebruik van het rode kruis op een witte achtergrond. Het gebruik van dit embleem werd toegekend aan ziekenhuizen, ambulances en personen die instonden voor de evacuatie van gewonden en zieken in conflictsituaties. Het gebruik van dit embleem op vlaggen en armbanden was echter niet vrijblijvend. Hiervoor moest een uitdrukkelijke toestemming worden verleend door de militaire autoriteiten. Het embleem is immers niet uitsluitend een herkenningsteken voor goederen en personen die instaan voor de medische verzorging in conflictsituaties. Het embleem kent aan de dragers ook een beschermd statuut toe: deze moeten in conflictsituaties worden beschermd en gerespecteerd. Draggers van het Rode Kruisembleem mogen niet als een betrokken partij in het conflict beschouwd worden, zij hebben een neutraal statuut. Dit betekent evenwel ook dat de hulpverlening zich niet beperkt tot één van de partijen. Alle gewonden en zieken moeten worden verzorgd, hun nationaliteit is geen criterium bij de beoordeling van hun recht op verzorging.

Het toekennen van een herkenningsteken aan de medische diensten die de strijdkrachten vergezellen, is niet uitsluitend de verdienste van Henry Dunant. Het belang hiervan werd reeds eerder erkend, alleen was er geen eensgezindheid over de aard van dit embleem. Iedere staat besliste daar autonoom over met als gevolg dat heel wat verschillende emblemen in omloop waren, met als gevolg ook dat de strijdkrachten van de verschillende landen deze emblemen niet kenden, laat staan respecteerden. Met de ondertekening van het Eerste Verdrag van Genève werd voor het eerst, bij verdrag en voor aanvang van een conflict, vastgelegd één gezamenlijk embleem te gebruiken dat universeel erkend zou worden. Jammer genoeg heeft het principe van de eenheid van het embleem niet tot vandaag stand kunnen houden.

In 1864 werd gekozen voor een rood kruis op een witte achtergrond. Een verklaring voor deze keuze vinden we in het Eerste Verdrag van Genève van 1949: "Als hulde aan Zwitserland wordt het heraldiek teken van het rode kruis op wit veld, gevormd door het verwisselen van de bondskleuren, als embleem en kenteken van de geneeskundige diensten van de legers gehandhaafd". De rode kleur biedt daarenboven het voordeel dat dit embleem van op relatief grote afstand zichtbaar is. In hedendaagse oorlogvoering is dit argument niet langer houdbaar. Artikel 38 van het Eerste Verdrag van Genève gaat echter verder. "Evenwel worden voor de landen die reeds, in plaats van het rode kruis, de rode halve maan of de rode leeuw en zoon op wit veld als kenteken gebruiken, deze emblemen eveneens in de zin van dit Verdrag erkend."

De vraag dringt zich op hoe het principe van de eenheid van het embleem te verenigen is met de aanvaarding van twee bijkomende emblemen?

Het antwoord vinden we in de geschiedenis. Bij aanvang van de Russisch-Turkse oorlog van 1876-1878 liet het Ottomaanse Rijk weten dat het voor de identificatie van zijn ambulances gebruik zou maken van de rode halve maan. Het gebruik van het rode kruis werd als een belediging van de moslimstrijders ervaren. Nochtans had het Ottomaanse Rijk hierbij geen voorbehoud ingeroepen bij de ondertekening van het Verdrag van Genève en bevestigde het in 1876 het Rode Kruisembleem, dat door de tegenpartij gebruikt werd, te respecteren. Deze unilaterale beslissing werd aanvaard voor de duur van het conflict. Het Ottomaanse Rijk bleef echter de rode halve maan gebruiken voor de aanduiding van zijn gezondheidsdiensten en drong op de officiële erkenning van het embleem aan. Het voorbeeld van het Ottomaanse Rijk werd al vlug gevolgd door Perzië dat de erkenning van de rode leeuw en zoon vroeg.

Tijdens de diplomatieke conferentie van 1906 werd de eenheid van het embleem bevestigd maar werd aan het Ottomaanse Rijk en aan Perzië de toestemming verleend hierop een uitzondering te maken. De kwestie werd voorlopig geregeld in 1929. Tijdens deze diplomatieke conferentie werden de rode halve maan en de rode zoon en leeuw erkend maar werd ook duidelijk gesteld dat in de toekomst geen nieuwe emblemen zouden worden erkend. Ook in 1949, bij de laatste herziening van de bestaande verdragen bleef men bij dit standpunt.

Maar de discussie bleef voortbestaan. De officiële erkenning van verschillende emblemen doet sowieso afbreuk van de idee van eenheid: één embleem, herkenbaar voor allen, dat bescherming biedt aan allen. Bovendien is de keuze van de emblemen eerder ongelukkig. In de praktijk wordt tegenwoordig enkel gebruik gemaakt van het rode kruis of de rode halve maan. De rode zoon en leeuw verloor iedere betekenis toen Iran er in 1980 de voorkeur aan gaf de rode halve maan te gebruiken. Hoewel dit zeker zo niet bedoeld werd hebben de twee overblijvende emblemen een religieuze bijklank. Dit maakt o.m. voor Israël beide emblemen onaanvaardbaar. Als alternatief stellen zij de rode davidster voor... wat dan weer de deur opent naar een veelheid van emblemen en de tijd terugdraait tot voor 1864. Bovendien houdt het gebruik van verschillende emblemen ook een gevaar in: wanneer verschillende partijen bij het conflict verschillende emblemen voeren, worden deze een onderscheidingsteken in de plaats van een teken van eenheid.

De nood aan een embleem dat vrij was van enige nationale, politieke of religieuze connotatie bleef bestaan. De internationale gemeenschap vroeg de Internationale Rode Kruis- en Rode Halve Maanbeweging het probleem te onderzoeken. Al snel bleek dat de keuze voor een geheel nieuw embleem dat de bestaande zou vervangen voor de meeste landen onaanvaardbaar was. Zij waren immers al decennialang gewoon aan het gebruik van het rode kruis of de rode halve maan. Uiteindelijk viel de keuze op een bijkomend 'neutraal' embleem zonder enige nationale, culturele, religieuze politieke of etnische bijklank, aanvaardbaar voor iedereen. Dit nieuwe embleem, het Rode Kristal werd in december 2005 tijdens een diplomatieke conferentie in Genève aanvaard. Het nieuwe embleem vormt het onderwerp van het Derde Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève. Het laat toe nationale verenigingen die tot nu toe weigerden om één van de bestaande emblemen te erkennen, op te nemen in de

Internationale Rode Kruis- en Rode Halve Maanbeweging. Verder zullen nationale verenigingen die niet konden kiezen tussen één van beide emblemen, kunnen opteren voor het rode kristal als beschermend embleem.

Zodra twee staten het Derde Aanvullende Protocol bij de Verdragen van Genève geratificeerd hebben krijgt het rode kristal hetzelfde beschermde statuut als het rode kruis en de rode halve maan.

Een beschermend embleem

Het rode kruis en de rode halve maan op een witte achtergrond zijn emblemen die in conflictsituaties bescherming bieden. Daarom is het belangrijk dat deze emblemen goed zichtbaar worden aangebracht, in grote afmetingen. Dit zijn ongeveer de enige richtlijnen die men in de Verdragen van Genève, of in enige andere reglementering, terugvindt met betrekking tot de vorm van de emblemen. Meer specifieke bepalingen over de vorm en de afmetingen van het kruis, of de richting van de halve maan zijn achterwege gelaten. Net zomin is er bepaald welke schakering van rood men al dan niet mag gebruiken. De reden hiervoor is eenvoudig om discussie te vermijden over de geldigheid van een gebruikt embleem. Als een afwijking inzake vorm of kleur tot gevolg zou hebben dat een partij zich niet langer gebonden acht door de beschermende waarde van het embleem, dan zijn de gevolgen onvoorzienbaar.

Het aanbrengen van Rode Kruis- en Rode Halve Maanvlaggen, of het schilderen van deze emblemen op daken van gebouwen en voertuigen is niet altijd de meest efficiënte manier om kenbaar te maken dat personen, gebouwen of goederen speciale bescherming genieten. Zeker niet bij nacht of wanneer moderne middelen worden ingezet die visueel contact met het doelwit overbodig maken. Het is ook niet de enige manier.

In het Tweede Verdrag van Genève ter bescherming van gewonden, zieken en schipbreukelingen ter zee werden reeds andere, meer moderne methoden opgenomen voor de identificatie van hospitaalschepen. Dit gebeurde opnieuw in 1977. Het Eerste Aanvullend Protocol bevat een speciale bijlage over technische middelen voor de identificatie van beschermde transporten. Ook het informeren van de tegenpartij over de locatie van beschermde gebouwen, de route en het tijdschema van beschermde transporten is een beproefde methode om de veiligheid te waarborgen.

Toen het Rode Kruisembleem in 1864 in gebruik werd genomen waren de eerste begunstigden de medische diensten van de strijdkrachten. Dit is tot vandaag zo gebleven. Zowel in oorlogs- als in vreedstijd kunnen zij het beschermend embleem (in grote afmetingen) aanbrengen op hun gebouwen, voertuigen en materialen die worden ingezet voor het verzorgen en vervoeren van gewonden en zieken of voor het voorkomen van ziektes. Het personeel dat hierbij betrokken is mag eveneens het beschermend embleem dragen.

In oorlogstijd wordt dit recht uitgebreid, in de eerste plaats tot de nationale Rode Kruis- en Rode Halve Maanverenigingen. De eerste nationale verenigingen (waaronder het Belgische Rode Kruis dat in 1864 werd opgericht) hadden immers tot doel de medische diensten van de strijdkrachten bij te staan. Vandaag is dit gebruiksrecht beperkt. Enkel de personen, gebouwen, materiaal en voertuigen die de vereniging ter beschikking stelt van de medische diensten van de strijdkrachten kunnen hiervan gebruik maken. Bovendien worden deze onderworpen aan de wetten en reglementen van de militaire overheden. Onder dezelfde voorwaarden kunnen ook andere vrijwillige hulporganisaties gebruik maken van het beschermende Rode Kruisembleem. Zij moeten over de toelating van hun overheid beschikken.

In 1977 werd het gebruik van het beschermend embleem uitgebreid tot burgerlijke geneeskundige eenheden. Zij moeten hiervoor over een erkenning en toelating van de overheid kunnen beschikken. Medewerkers van het Rode Kruis, die belast zijn met een medische opdracht, maar niet onderworpen zijn aan de wetten en reglementen van de strijdkrachten, kunnen onder deze bepaling ook gebruik maken van het beschermend Rode Kruisembleem. Ook hier is de toelating van de overheid noodzakelijk.

In het belang van de slachtoffers is de mogelijkheid om gebruik te maken van het beschermend embleem steeds uitgebreid. Tegelijkertijd houdt men het gebruik beperkt en is steeds een uitdrukkelijke toelating van de overheid noodzakelijk. De reden hiervoor is misbruik te voorkomen.

De internationale organisaties van het Rode Kruis - de Internationale Federatie en het Internationale Rode Kruiscomité mogen eveneens het beschermend embleem voor hun activiteiten gebruiken, in alle omstandigheden, dus ook in vredetijd.

Een herkenningsteken

Het rode kruis en de rode halve maan danken hun bekendheid niet uitsluitend aan conflictsituaties. Ook in vredetijd is het rode kruis (rode halve maan) een vertrouwd teken in het straatbeeld. Nationale Rode Kruis- en Rode Halve Maanverenigingen mogen het embleem immers gebruiken om aan te duiden dat zij deel uitmaken van de Internationale Rode Kruis- en Rode Halve Maanbeweging. Dit is vandaag niet langer beperkt tot conflictsituaties en evenmin tot medische hulpverlening, maar omvat een hele waaier van activiteiten zoals bewustmakingscampagnes voor de gevaren van antipersoonsmijnen, de hulpverlening aan straatkinderen...

Om verwarring te vermijden met het beschermend gebruik van het embleem, is ook het indicatief gebruik aan specifieke regels onderworpen.

De Verdragen van Genève bepalen dat dit moet gebeuren in overeenstemming met de nationale wetgeving en enkel voor deze activiteiten die in overeenstemming zijn met de richtlijnen die door de Beweging worden uitgetekend en goedgekeurd tijdens de vierjaarlijkse Internationale Rode Kruis- en Rode Halve Maanconferentie. Op deze conferentie zijn de verdragsstaten eveneens aanwezig.

Wanneer nationale verenigingen hun activiteiten in oorlogstijd verderzetten, mogen zij hun embleem gebruiken, alleen moet duidelijk zijn dat dit als herkenningsteken is en niet ter bescherming. De verdragen raden daarom aan dat nationale verenigingen het embleem enkel in kleine afmetingen gebruiken, en niet op armbanden of daken van gebouwen. Dat ze ook toezien op het correcte gebruik van het embleem in vredetijd om verwarring in oorlogstijd te voorkomen.

Ter aanvulling van de bepalingen in de Verdragen van Genève en hun Aanvullende Protocollen werd binnen de Beweging een [reglement](#) aanvaard inzake het gebruik van het rode kruis en de rode halve maan. Dit reglement werd een laatste maal herzien in 1992. Het bevat zowel bepalingen over het embleem als beschermend en als herkenningsteken, geeft richtlijnen inzake het gebruik voor sponsoringdoeleinden en samenwerking met andere organisaties. Als algemene regel geldt binnen de Beweging dat het embleem als beschermend teken altijd zijn oorspronkelijke vorm moet behouden: dit betekent dat niets mag worden toegevoegd aan het rode kruis of de rode halve maan op een witte achtergrond. Het embleem als herkenningsteken moet steeds vergezeld zijn van de naam of de initialen van de nationale vereniging. Op het rode kruis of de rode halve maan zelf mogen geen bijkomende gegevens worden vermeld. In Vlaanderen betekent dit concreet dat als herkenningsteken steeds het logo wordt gebruikt. Het

reglement bepaalt ook de mogelijkheid het embleem als een decoratief element op te nemen, bijvoorbeeld op promotiemateriaal. Ook daarvoor gelden specifieke afspraken binnen de Beweging.

Op de algemene regel inzake het beschermend gebruik van het embleem bestaat één uitzondering in vredestijd. Met toestemming van de overheid mag een nationale vereniging het embleem in het groot afbeelden (zoals een beschermend embleem) op de materialen en middelen van haar diensten die in conflictsituaties aan de medische diensten van de strijdkrachten zouden worden toegewezen. Dit is als het ware een preventieve maatregel, om in conflictsituaties onmiddellijk aan de nodige vereisten te beantwoorden om de bescherming van de Verdagen in te roepen. Deze uitzondering is enkel mogelijk voor posten die kosteloos hulp bieden aan gewonden en zieken. Ook in vredestijd is het belangrijk dat deze hulpposten gemakkelijk herkenbaar zijn.

Als het Rode Kristal door twee staten officieel is aangenomen, zal de Internationale Rode Kruis- en Rode Halve Maanbeweging haar reglement moeten aanpassen en richtlijnen in verband met het gebruik van het nieuwe embleem opnemen.

Misbruik... schaad

Het rode kruis en de rode halve maan bieden niet alleen bescherming, ze zijn ook beschermde emblemen. Een dergelijke bescherming is noodzakelijk gezien de cruciale betekenis die het embleem wordt toebedeeld in de toepassing van het internationaal humanitair recht. Hele bepalingen van dit recht zijn immers afhankelijk van het respect voor het embleem.

Concreet krijgt deze bescherming vorm door de strenge reglementering die reeds in de Verdragen werd opgenomen, en de uitdrukkelijke toestemming die steeds door de overheid moet worden verleend. Dit wordt aangevuld door een bestraffingsbeleid in geval van misbruik, zowel internationaal als nationaal, zowel in oorlogs- als in vredestijd.

Het perfide gebruik van één van de beschermde emblemen wordt -wanneer dit de dood of ernstige gevolgen voor de gezondheid van beschermde personen tot gevolg heeft- omschreven als een ernstige inbreuk op het internationaal humanitair recht. Dergelijke inbreuken kunnen internationaal worden berecht. Dit werd nogmaals bevestigd bij de aanvaarding van het statuut van het Internationaal Strafhof in juli 1998, dat zelfs verder gaat. Het opzettelijk aanvallen van gebouwen, goederen of personen die op een rechtmatige wijze gebruik maken van de beschermende emblemen wordt opgenomen in de lijst van oorlogsmisdaden.

Op nationaal vlak is de overheid niet enkel bevoegd voor het verlenen van toestemming voor het gebruik van het embleem, zij moet ook optreden in geval van misbruik. In België werd de bescherming van het rode kruis, de rode halve maan en de rode leeuw en zon, en van de benaming, bepaald in een [strafwet van 4 juli 1956](#). Deze wet stelt zowel straffen vast voor het misbruik van het embleem in vredestijd als in oorlogstijd en verbiedt het gebruik van emblemen die met de beschermde emblemen kunnen worden verward. Na de inwerkingtreding van het Derde Aanvullende Protocol zal de federale overheid stappen moeten zetten om de wet in die zin aan te passen.

Het verkeerd gebruik, of misbruik van het rode kruis of de rode halve maan komt veelvuldig voor, zowel in vredes- als in oorlogstijd. Soms uit onwetendheid, vaak ook opzettelijk. Tegen het verkeerde gebruik uit onwetendheid kan preventief worden opgetreden, o.a. door informatieverspreiding over de betekenis en de reglementering. Een taak die reeds in vredestijd moet worden aangevat. Het grote probleem vandaag is het opzettelijke misbruik van het embleem in conflictsituaties en opzettelijke aanvallen, gericht tegen personen en goederen die de bescherming van het embleem genieten. Hoewel het gebruik van het embleem al lang niet

meer de enige manier is om het personeel in conflictsituaties te beschermen, worden deze schendingen zeer ernstig genomen. De schending van het Rode Kruis- of Rode Halve Maanembleem is niet uitsluitend een zaak voor de Rode Kruis- en Rode Halve Maanbeweging. Schendingen van het embleem raken het fundamentele principe dat slachtoffers van gewapende conflicten recht hebben op hulpverlening, dat hulpverleners toegang moeten krijgen tot de slachtoffers. Een probleem dus dat de hele humanitaire wereld aanbelangt.